

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Κοινωνιολογία και Κοινωνική Έρευνα

Σημειώσεις για το μάθημα Μέθοδοι Ποιοτικής και Ποσοτικής Έρευνας

Δρ. Α. Κουμπάρλης

Αργοστόλι, Κεφαλονιά

2018

Περιεχόμενα

- 1. Εισαγωγή: από τον κοινωνικό προβληματισμό στην κοινωνιολογική σκέψη και έρευνα (σελ. 3)**
- 2. Σύντομη ιστορία της κοινωνιολογικής σκέψης - κοινωνιολογίας (σελ. 4)**
- 3. Η ταξινόμηση των κοινωνικών ερευνών (σελ. 10)**
- 4. Ενδεικτική βιβλιογραφία – αρθρογραφία (σελ. 12)**

1. Εισαγωγή: από τον κοινωνικό προβληματισμό στην κοινωνιολογική σκέψη και έρευνα

Οι περισσότερες έρευνες αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της επιστήμης της Κοινωνιολογίας. Οι πρώτες έρευνες τέτοιου τύπου εμφανίστηκαν στην Ευρώπη, στα τέλη του 17^{ου} αι., και αποτελούσαν λεπτομερείς καταγραφές, απογραφικού χαρακτήρα, διαφόρων κοινωνικών φαινομένων. Εκατό και πλέον χρόνια μετά, τον 19^ο αι., ταυτόχρονα με την ανάπτυξη των φυσικών επιστημών, εμφανίζονται μια τάση διεξαγωγής ερευνών με θέμα την αστυφιλία και την αστική συγκρότηση, ως αποτέλεσμα της υπό συγκρότηση τότε βιομηχανίας.

Η μετέπειτα ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών (social studies) αλλά και των μέσων μαζικής επικοινωνίας έφερε στο προσκήνιο τον κοινωνικό προβληματισμό, τις κοινωνικές έρευνες και τις τεχνικές τους, που σκοπό είχαν την καταγραφή και διερεύνηση των νεωτερικών τάσεων και φαινομένων: βία, εγκληματικότητα, κινήματα κοινωνικής διαμαρτυρίας κ.λπ.¹

Σταδιακά, η νεωτερική εποχή κατέστησε το ρόλο των κοινωνικών επιστημών πρωταγωνιστικό είτε στον τρόπο διεξαγωγής της πολιτικής επικοινωνίας είτε σε αυτόν του ευρύτερου κοινωνικού προβληματισμού. Η ανάπτυξη της ακαδημαϊκής κοινωνιολογίας συστηματοποίησε την διεξαγωγή των κοινωνικών (και όχι μόνο) ερευνών. Στη δεκαετία του '30, η αμερικανική κοινωνιολογία στρέφεται προς τις ποσοτικές έρευνες, με συνέπεια τη διευρυμένη χρήση στατιστικών τεχνικών. Πιο συγκεκριμένα, στη δεκαετία του '50 και του '60 αρχίζει η μέτρηση γνώμων με συνέπεια την περαιτέρω ανάπτυξη των στατιστικών επεξεργασιών. Σε αυτήν την περίοδο, ταυτόχρονα με την εγκαθίδρυση της εμπορευματικής κοινωνίας, η έρευνα αναπτύσσεται εμφιατικά σε ποικίλα επιστημονικά πεδία: ψυχολογία, οικονομία, μάρκετινγκ κ.ά. Στη δεκαετία του '90, ταυτόχρονα με την ευρεία χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών, η κοινωνική έρευνα εντάσσει στους κόλπους τεχνικές, πρακτικές και γνώσεις από διαφορετικές επιστήμες καθιστώντας την έρευνα κοινό τόπο όλων σχεδόν των επιστημών.

Κατά τη διεξαγωγή μιας έρευνας, η προσπάθεια του ερευνητή δεν περιορίζεται απλά στην καταγραφή των απαντήσεων που προκύπτουν από κάποια ερωτήματα. Κάθε έρευνα ξεκινά από την παρατήρηση ενός φαινομένου και

¹ Giddens Antony, 2014, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, μτφρ. Γιώργος Μερτίκας, εκδ. Κριτική, Αθήνα.

διαμορφώνεται από την κοινωνιολογική και την ψυχολογική θεώρησή του. Αυτή η διαδικασία επιχειρεί να συνδέσει την κοινωνική εμπειρία και μια μέθοδο συλλογής ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων με μια συγκεκριμένη θεωρία, από το μίγμα των οποίων προκύπτει το θέμα μιας έρευνας. Για παράδειγμα, αν διαπιστώνουμε την έντονη αρνητική αντίδραση (ή επιφύλαξη) ενός κοινού απέναντι στους μετανάστες και θέλουμε διερευνητικά να κατανοήσουμε το γιατί, αυτό θα μας οδηγήσει μοιραία στη θεωρητική κατανόηση της διαφοράς ανάμεσα στο “δικό” και το “ξένο” (το διαφορετικό δηλαδή), γεγονός που θα μας βοηθήσει να συντάξουμε το κεντρικό ερώτημα της μελέτης μας: π.χ. «η αντίδραση του κόσμου απέναντι στη μετανάστευση ως αποτέλεσμα του φόβου ή της απορίας του για το διαφορετικό».

Εφαρμόζοντας επιστημονικές μεθόδους στη συλλογή εμπειρικών δεδομένων ο ερευνητής οφείλει να ελέγξει τις προσωπικές του αντιλήψεις, να αναρωτηθεί γι αυτές και να περιγράψει αντικειμενικά την κοινωνική πραγματικότητα που καλείται να μελετήσει. Με άλλα λόγια, η όποια κοινωνική πραγματικότητα πρέπει διερευνάται αμερόληπτα μέσα από τη γνώση και την εφαρμογή κατάλληλων και ουδέτερων ερευνητικών εργαλείων².

Όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, στο πλαίσιο της κοινωνιολογικής έρευνας, οι θεωρίες (υποθέσεις) που προτείνονται για την εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων αντιπαραβάλλονται με τα εμπειρικά δεδομένα με σκοπό την ανάπτυξη της κοινωνιολογικής γνώσης. Η κοινωνιολογική έρευνα εκφράζει στην ουσία το διάλογο ανάμεσα στις ισχύουσες ιδέες για την κοινωνική πραγματικότητα και τα δεδομένα που την αντιπροσωπεύουν³.

2. Σύντομη ιστορία της κοινωνιολογικής σκέψης - κοινωνιολογίας

Η ιστορία της επιστημονικής σκέψης έχει τις απαρχές της στον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό, στη χρήση του ορθού λόγου και την ανάπτυξη των επιστημών. Ξεκινώντας από τον Βολτέρο, που πρώτος υπερασπίστηκε την ελευθερία της διακίνησης των ιδεών, ο Ρουσσό, ο Μοντεσκιέ, οι εγκυκλοπαιδιστές Ντιτερό, ντ' Αλαμπέρ, Κοντερσέ, Κοντιγιάκ, Χόλπαχ και άλλοι ήταν οι πρώτοι στοχαστές που

² Κυριαζή Ν., 2002, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

³ Ο.π.

εισήγαγαν τον επιστημονικό λόγο και προετοίμασαν το έδαφος για τη Γαλλική Επανάσταση .

Το “*Συστηματικό Λεξικό των Επιστημών των Τεχνών και των Επαγγελμάτων*” ήταν η πρώτη εγκυκλοπαίδεια που ενημέρωσε την κοινή γνώμη της Γαλλίας και της Ευρώπης για θεμελιώδεις ιδέες εκείνης της εποχής: δικαιοσύνη, ειρήνη, ελευθερία, δημοκρατία, ανεξιθρησκία, επιστήμη και, εντέλει,, την απελευθέρωση του ανθρώπου από δεισιδαιμονίες και προκαταλήψεις. Η Εγκυκλοπαίδεια αυτή για την οποία εργάστηκαν οι εγκυκλοπαιδιστές, στο διάστημα 1751-1772, προσέφερε μια γνώση που συνέβαλε στη διάδοση των ιδεών του διαφωτισμού, καθιστώντας κυρίαρχη την ανθρώπινη λογική και θέτοντας έτσι τα θεμέλια της επιστημονικής σκέψης.

Έναν αιώνα μετά η κοινωνική σκέψη αρχίζει να συγκροτείται σε επιστήμη: εμφανίζεται η κοινωνιολογία, σκοπός της οποίας ήταν/είναι η κατανόηση και η εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων. Η ιδέα της κοινωνιολογίας άρχισε να παίρνει σχήμα από τον Ογκίστ Κοντ (1798-1857), που πρώτος χρησιμοποίησε την έννοια της «κοινωνικής φυσικής», από το 1839 και μετά⁴. Η πρώτη αναφορά στον όρο «κοινωνιολογία» έγινε από τον Βέλγο Αδόλφο Κετελέ, που τον χρησιμοποιούσε για να καθορίζει μελέτες στατιστικού χαρακτήρα στα κοινωνικά φαινόμενα. Για άλλους, ο όρος αποδίδεται στον Κοντ, που ήταν ιδρυτής της σχολής του θετικισμού και ο πρώτος που αντιλήφθηκε τη μετατόπιση της κοινωνίας από την παραδοσιακή στην βιομηχανική της μορφή. Ο Κοντ, εμπνεόμενος από τον Τόμας Χομπς (ιδρυτή της πολιτικής φιλοσοφίας), θέτει ως στόχο την αναγωγή της πολιτικής σε επιστήμη, δηλαδή ένα στοχασμό που επιθυμεί να απαλλάξει τη νέα σκέψη από τα κεκτημένα της φιλοσοφίας. Ο θετικισμός του Κοντ θέτει δύο στοιχειώδεις κανόνες: την παρατήρηση των κοινωνικών φαινομένων μέσω της αξιολογικής ουδετερότητας του παρατηρητή και τη διατύπωση νόμων που διέπουν την κοινωνία.

Τη ίδια περίπου εποχή γεννιέται ένας μεγάλος διανοητής, ο Κάρλ Μαρξ (1818-1883), η σκέψη του οποίου έμελε να χαράξει την πολιτική σκέψη του 19ου αι. Ο Μάρξ μετέφερε το κέντρο βάρους της κοινωνικής σκέψης από το πεδίο της κοινωνίας σε αυτό της οικονομίας, αναζητώντας στην τελευταία τις αιτίες της κοινωνικής συμμόρφωσης και της ταξικής τοποθέτησης του ατόμου στο κοινωνικό σύστημα. Ο Μάρξ είναι πρώτος διανοητής που εξηγεί την έννοια του κέρδους, όχι ως

⁴ Durand Jean-Pierre, 1995, *La sociologie de Marx*, La Découverte, Paris.

ένα μεταπρατικό αποτέλεσμα (νέο-κλαστικοί οικονομολόγοι), αλλά ως οικειοποίηση της υπεραξίας της εργασίας από τους κατόχους των μέσων παραγωγής. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Μαρξ εισάγει την έννοια της «αλλοτρίωσης» του ατόμου, έννοια την οποία εξετάζει μέσα από το πρίσμα της εργασίας, με βάση την οποία ο εργαζόμενος, στην προσπάθεια να εξασφαλίσει τα απαραίτητα για την επιβίωσή του ταυτίζεται με την παραγωγική διαδικασία την οποία, ωστόσο, δεν ελέγχει, με αποτέλεσμα να αποστασιοποιείται από τη βαθύτερη ουσία του εαυτού του και να μετατρέπεται και ίδιος σε εμπόρευμα. Τα σημαντικότερα έργα του Μάρξ είναι η «*Κριτική της Θεωρίας του Κράτους του Χέγκελ*» (1843), η «*Η Γερμανική Ιδεολογία*» (1845-46, σε συνεργασία με τον Ένγκελς), «*Η Αθλιότητα της Φιλοσοφίας*» (1846-47), «*Το Κεφάλαιο*» (τρεις τόμοι: 1867, 1885, 1894) κ.ά.

Λίγα χρόνια μετά τη “σκυτάλη” της νέας επιστήμης παίρνει ο Γάλλος φιλόσοφος και κοινωνιολόγος Εμίλ Ντυρκέμ (1858-1917), η σκέψη του οποίου συνέβαλε στη ανάπτυξη της θεωρίας του λειτουργισμού. Ο Ντυρκέμ θεωρούσε ότι όσο οι κοινωνίες εξελίσσονται (δηλαδή γίνονται πιο λειτουργικές) τόσο χαλαρώνουν οι κοινωνικοί κανόνες που τη διέπουν εξασφαλίζοντας έτσι την απαραίτητη κοινωνική συνοχή. Στο πλαίσιο των ερευνών του, ο Ντυρκέμ επινόησε την έννοια της κοινωνικής «ανομίας» αναφερόμενος στη δυσκολία των πολιτών να συμμορφωθούν με τους κανόνες κοινωνίας, κανόνες που οδηγούν στη διάσπαση της συλλογικής συνείδησης. Η θέση του αυτή μαρτυρά ότι ο ίδιος έβλεπε την κοινωνία όχι ως άθροισμα πολιτών, αλλά ως μια συλλογική αντίληψη, δηλαδή ως την αντίληψη της κοινωνίας των ανθρώπων για την ίδια την κοινωνία. Ο Ντυρκέμ προέβη σε σημαντικές για την εποχή του μελέτες αφήνοντας πίσω του ένα σημαντικό έργο. Τα βιβλία του «*Περί του καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας*» (1893), «*Η αυτοκτονία*» (1897), «*Οι στοιχειώδών μορφές της θρησκευτικής ζωής*» (1912) και «*Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*» (1895) έθεσαν τις βάσεις της σύγχρονης κοινωνιολογίας του 20^{ου} αι.

Η ίδια περίπου περίοδο εμφανίζεται στο προσκήνιο ο Γερμανός κοινωνιολόγος και πολιτικός οικονομολόγος Μαξ Βέμπερ (1864-1920), οι ιδέες του οποίου επηρέασαν την κοινωνική θεωρία, την κοινωνική έρευνα και το σύνολο της επιστήμης της κοινωνιολογίας. Ο Βέμπερ προσπάθησε να συγκροτήσει ένα εννοιακό πλαίσιο που να περιέχει το σύνολο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Η σκέψη του περιφρονεί το υποκειμενικό νοεόν καθώς ορίζει ως αντικείμενο της κοινωνικής

επιστήμης την ατομική-κοινωνική δράση. Αυτό που παρατηρεί και προσπαθεί να κατανοήσει ο Βέμπερ είναι η δράση του υποκειμένου μέσα στο κοινωνικό όλο. Τη δράση αυτή επιχειρεί να εξηγήσει αιτιακά μέσα από τα παραγόμενα αποτελέσματά της. Το σημαντικότερο έργο του, «*Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*»⁵, προσπαθεί να εξηγήσει την εμφάνιση και την επικράτηση της καπιταλιστικής κοινωνίας ως αποτέλεσμα της προτεσταντικής ηθικής. Στο έργο αυτό, ο Βέμπερ επιχειρεί να συλλάβει τη σημασία και το βάρος των πουριτανικών αντιλήψεων στις διαδικασίες εκείνες που επέτρεψαν το πέρασμα από το αστικό στο καπιταλιστικό φαινόμενο, που τότε εμφανίζεται για πρώτη φορά στη Δυτική Ευρώπη. Ο Βέμπερ μαζί με τους Μαρξ, Ντυρκέμ και Κοντ συγκαταλέγονται στους τέσσερις κλασσικούς της κοινωνιολογίας.

Την πρώτη αυτή περίοδο συγκρότησης της κοινωνιολογίας συμπληρώνει ένας ακόμα κοινωνιολόγος, ο Αμερικάνος Τάλκοτ Πάρσονς (1902-1979). Ο Πάρσονς (1937) ανέπτυξε μια ολική «μεγάλη θεωρία» (grand theory) που αποσκοπούσε στην καθιέρωση γενικών κανόνων της κοινωνικής ζωής με σκοπό να δοθούν εξηγήσεις για εμπειρικά κοινωνικά δεδομένα. Σύμφωνα με τον Πάρσονς ο ρόλος της θεωρίας είναι η εννοιολογική συγκρότηση και η εξήγηση της κανονικότητας των κοινωνικών φαινομένων. Το γενικό θεωρητικό σύστημα που ανέπτυξε ο Πάρσονς με σκοπό την ανάλυση της κοινωνίας ονομάστηκε «δομικός λειτουργισμός». Ο Πάρσονς είναι επίσης γνωστός για την ιδέα ότι η κοινωνία αποτελεί ένα σύστημα το οποίο βασίζεται τη λειτουργία του σε μια σειρά από υποσυστήματα, τα οποία λειτουργούν με τέτοιο τρόπο ώστε να συμβάλλουν στη συνολική λειτουργία του «ολοκληρωμένου» συστήματος. Κατά τον Πάρσονς κάθε (ζωντανό) Σύστημα Δράσης βασίζεται σε τέσσερις «λειτουργικές αναγκαιότητες»: 1^η) Την προσαρμογή (Adaptation) στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον από το οποίο το άτομο αντλεί πόρους για να επιβιώσει, 2^η) Την επίτευξη στόχου (Goal attainment) με βάση την οποία το σύστημα στέκεται μόνο αν ορίσει τους στόχους του και εφοδιαστεί με τα μέσα για να τους πετύχει, 3^η) Την ολοκλήρωση (Integration), δηλαδή την εσωτερική ισορροπία των μερών του συστήματος που διασφαλίζει τη διατήρηση της συνοχής της κοινωνίας και τη σταθερότητά της και 4^η) Τη διατήρηση των προτύπων (Latent pattern maintenance), δηλαδή την αναπαραγωγή ενός συνόλου κοινών αξιών και τη

⁵ Max Weber, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, όλο το βιβλίο διαθέσιμο στο http://compus.uom.gr/BA192/document/Dialeksh_04/Weber_Max_-_H_protestantikh_hthikh_kai_to_pneuma_tou_kapitalismou.pdf, ημερ. ανάκτ. 9/11/2018.

διαχείριση των εντάσεων που δίνουν κίνητρα σε ατομικές δράσεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θέσεων ο Πάρσονς διαίρεσε την εξέλιξη μιας κοινωνίας σε τέσσερις υποδιεργασίες: α) τη διαίρεση, με βάση την οποία δημιουργούνται λειτουργικά υποσυστήματα μέσα στο κύριο σύστημα, β) τη προσαρμογή, με βάση την οποία τα εν λόγω υποσυστήματα εξελίσσονται σε αποδοτικότερες εκδοχές, γ) την ενσωμάτωση στοιχείων που ήταν αποκλεισμένα από το εν λόγω σύστημα, δ) τη γενίκευση αξιών, δηλαδή την αύξηση της νομιμοποίησης ενός ακόμα πιο περίπλοκου συστήματος. Το έργο του Πάρσονς περιέχεται στα έργα του: *The Structure of Social Action* (1937), *The Social System* (1951), *Structure and Process in Modern Societies* (1960), *Sociological Theory and Modern Society* (1968), *Politics and Social Structure* (1969).

Η μικρή εδώ αναφορά στην επιστήμη της κοινωνιολογίας κλείνει με μια αναφορά στο έργο του ο Πιέρ Μπουρντιέ καθώς και σε μια σύνοψη της «κριτικής» κοινωνιολογίας των κοινωνιολόγων της Σχολής της Φραγκφούρτης.

Το έργο του Μπουρντιέ (1930-1902) διαπνέεται από την κοινωνική ανθρωπολογία (social anthropology) και την παραδοσιακή κοινωνιολογία⁶. Από τον Βέμπερ ο Μπουρντιέ διατήρησε τη σημασία της κυριαρχίας των συμβολικών συστημάτων στην κοινωνική ζωή καθώς και από την ιδέα των κοινωνικών επιταγών, την οποία θα μεταμορφώσει σε μια «θεωρία πεδίων»⁷. Από τον Μαρξ ο Μπουρντιέ πήρε την ιδέα της «κοινωνίας», ως σύνολο των κοινωνικών σχέσεων αλλά και την ανάγκη να αναπτυχθεί διαλεκτικά η κοινωνική θεωρία από την κοινωνική πρακτική. Από τον Ντυρκέμ (μέσω των κοινωνικών ανθρωπολόγων Μαρσέλ Μωσ και Κλοντ Λέβι-Στρος) ο Μπουρντιέ κληρονόμησε μια δομιστική εξήγηση της τάσης των κοινωνικών συστημάτων να αναπαράγονται, που βασίζεται στην ανάλυση των συμβολικών δομών και των μορφών ταξινόμησης. Ωστόσο, ο Μπουρντιέ διαφοροποιείται από τον Ντυρκέμ στο ότι δίνει έμφαση στο ρόλο του κοινωνικού δράντος στην επιτέλεση συμβολικών επιταγών, μέσα από την σωματοποίηση των κοινωνικών δομών καθώς και στο ότι θεωρούσε ότι η αναπαραγωγή των κοινωνικών συστημάτων δεν ακολουθεί τη λογική του λειτουργισμού. Το έργο του Μπουρντιέ είναι βασισμένο σε μια προσπάθεια υπέρβασης των δυισμών που χαρακτήριζαν τις κοινωνικές επιστήμες (υποκειμενισμός/ αντικειμενισμός, μικρο-/ μέγρο-, ελευθερία/

⁶ Λαλίνα Φαφούτη, Το φαινόμενο Μπουρντιέ, διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/to-fainomeno-mpourntie/>, ημερ. ανάκτ. 9/11/2018.

⁷ Pierre Bourdieu, Μερικές Ιδιότητες των Πεδίων, διαθέσιμο στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7206/6923.pdf>, ημερ. ανάκτ. 11/11/2018.

ντετερμινισμός). Οι έννοιές του «habitus) (έξις ή έθος), του «κεφαλαίου» και του «πεδίου» που χρησιμοποιήσε αποσκοπούσαν στο ξεπέραςμα αυτών των αντιθέτων⁸.

Τέλος, η Σχολή της Φρανκφούρτης (από Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης) είναι μια νεομαρξιστική σχολή κριτικής θεωρίας, κοινωνιολογικής έρευνας, και φιλοσοφίας. Κυρίαρχη μορφή αυτής της ομάδας ήταν Μαξ Χορκχάμερ. Σκοπός αυτής της ομάδας ήταν η ανανέωση του μαρξισμού, δηλαδή η στροφή του σε μια κριτική προοπτική που αποκαλούσε νέο-θετικισμό. Ο νέος αυτός θετικισμός εκπροσωπούσαν από τους φιλόσοφους Βιτγκενστάϊν και Πόπερ, τον κύκλο της Βιέννης, τον αγγλοσαξονικό εμπειρισμό και την αναλυτική φιλοσοφία. Πλην του Χορκχάμερ, την ομάδα της Σχολής της Φρανκφούρτης συμπλήρωναν ο εμβληματικές μορφές των Τεοντόρ Αντόρνο, Χέρμπερτ Μαρκούζε, Έρικ Φρομ και, αργότερα, του Γιούργκεν Χάμπερμας.

Η Σχολή της Φρανκφούρτης επιχείρησε να εξηγήσει τα κοινωνικά γεγονότα με βάση τις συνθήκες μέσα από τις οποίες αναδύθηκαν αυτά. Προς τούτο, εστίασαν σε μια μεγάλη και πολύπλοκη ποικιλία κοινωνικών φαινομένων και παραγόντων, η ταυτόχρονη εξέταση των οποίων μπορούσε αιτιακά να εξηγήσει τα κοινωνικά φαινόμενα. Σύμφωνα με την κριτική θεώρηση της κοινωνίας, η Σχολή της Φρανκφούρτης ασκεί κριτική στις παραδοσιακές θεωρίες της επιστήμης (κυρίως στον θετικισμό) που αποσκοπούν στην κατανόηση, την περιγραφή και την ερμηνεία των δεδομένων, χωρίς όμως να ενδιαφέρονται για την αλλαγή τους. Επηρεασμένοι από την αποτυχία των επαναστάσεων της εργατικής τάξης στη Δυτική Ευρώπη μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (π.χ. η Γερμανική Επανάσταση του 1918-1919) και από την άνοδο του Ναζισμού σε ένα οικονομικά και τεχνολογικά προηγμένο έθνος (Γερμανία), ανέλαβαν το καθήκον να επιλέξουν ποια κομμάτια από τη σκέψη του Μάρξ θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην κατανόηση κοινωνικών συνθηκών, κομμάτια που ο ίδιος ο Μάρξ δεν είχε δει. Στράφηκαν έτσι σε άλλες σχολές σκέψης για να συμπληρώσουν τις παραλείψεις του μαρξισμού. Έτσι, η κοινωνιολογία του Μαξ Βέμπερ καθώς και η ψυχολογία Σύγκμουντ Φρόιντ άσκησαν μεγάλη επίδραση στη σκέψη τους. Η έμφασή τους στο «κριτικό» κομμάτι της θεωρίας πήγαζε σε σημαντικό βαθμό από την προσπάθειά τους να υπερβούν τα όρια του θετικισμού, του ωμού υλισμού και της φαινομενολογίας, γεγονός που τους έστρεψε στην κριτική

⁸ Νίκος Παναγιωτόπουλος, Η Κοινωνιολογία του Πιερ Μπουρντιε, διαθέσιμο στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/sas/article/viewFile/725/723>, ημερ. ανάκτ. 5/11/2018.

φιλοσοφία του Εμμάνουελ Καντ και τους επιγόνους του γερμανικού ιδεαλισμού, κυρίως τη φιλοσοφία του Χέγκελ και την έμφασή της στην άρνηση και την αντίφαση ως εγγενείς ιδιότητες της πραγματικότητας.

Δύο είναι οι βασικές αρχές που διέπουν την Κριτική Θεωρία: η πρώτη θεωρεί ότι στο χώρο των κοινωνικών επιστημών τα γεγονότα είναι κοινωνικά μορφώματα, προϊόντα ανθρώπινης δραστηριότητας και ως τέτοια υπόκεινται σε αλλαγή, ενώ η δεύτερη θεωρεί πως ότι οτιδήποτε καταγράφεται στο νου ως εμπειρία, διαμορφώνεται μέσα από νοητικές κατηγορίες και έννοιες, οι οποίες με τη σειρά τους εξαρτώνται από τη γλώσσα και τις μορφές ζωής της κοινωνίας και έτσι μπορούν να διαφοροποιούνται. Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνεται η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των αντιλήψεων που στηρίζονται στην Κριτική Θεωρία και των αντιλήψεων που στηρίζονται στα θετικιστικά παραδείγματα: για την Κριτική Θεωρία το προϊόν της ανθρώπινης νόησης δεν είναι ψυχολογικού, αλλά κοινωνικού χαρακτήρα.

Στηριζόμενη στις μαρξικές έννοιες της αλλοτρίωσης και της χειραφέτησης οι διανοητές της Σχολής της Φρανκφούρτης επιδιώκουν να δημιουργήσουν το πλαίσιο εκείνο μέσα από το οποίο η επιστήμη θα βοηθά τον άνθρωπο να φτάσει σε μια επίγνωση ότι οι οικονομικές σχέσεις και το επ' αυτών στηριζόμενο πολιτιστικό οικοδόμημα είναι προϊόντα της ανθρώπινης εργασίας και ότι ο άνθρωπος οδηγείται στην αλλοτρίωση από τις κατεστημένες κοινωνικές δομές και διεργασίες⁹.

3. Η ταξινόμηση των κοινωνικών ερευνών

Εάν θελήσει κανείς να ταξινομήσει τις έρευνες μπορούν να χωρισθούν στις ακόλουθες κατηγορίες¹⁰ :

I. Διερευνητικές έρευνες

Όταν ο σκοπός είναι η διατύπωση ενός προβλήματος για ακριβέστερη εξέταση ή η διατύπωση υποθέσεων ή η ιεράρχηση προτεραιοτήτων για παραπέρα έρευνα. Η βασική έμφαση δίνεται στην ανακάλυψη και ο επιτυχημένος προσανατολισμός μιας τέτοιας έρευνας θα υποβληθεί από την βιβλιογραφική

⁹ Για την εκτενή μελέτη όσον αναφέρονται εδώ βλέπε Giddens Antony, 2009, *Κοινωνιολογία*, μτφρ. επιμ. Δημήτρης Τσαούσης, εκδ. Gutenberg, Σειρά Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα.

¹⁰ Φίλιας Β., 2001, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

ανασκόπηση, τη λήψη γνώμης των εμπειρογνομόνων και τέλος την ανάλυση ορισμένων ειδικών ή χαρακτηριστικών ή αποκαλυπτικών περιπτώσεων (case studies).

II. Περιγραφικές έρευνες

Όταν ο σκοπός είναι η εκτίμηση των χαρακτηριστικών μιας συγκεκριμένης κατάστασης. Οι περιγραφικές έρευνες είναι λιγότερο ευέλικτες από τις διερευνητικές, είναι περισσότερο οργανωμένες και πιο προσεκτικά σχεδιασμένες καθώς το αντικείμενο είναι η λήψη πλήρους και ακριβούς πληροφόρησης. Επίσης το σχέδιο έρευνας πρέπει να είναι τέτοιο ώστε να προφυλάξει τον ερευνητή από κάθε μεροληψία.

III. Πειραματικές έρευνες

Όταν ο σκοπός της έρευνας είναι ο έλεγχος υποθέσεων. Σε ένα πείραμα ο ερευνητής ελέγχει κατά πόσο ισχύει μια υπόθεση, δηλαδή εάν δύο μεταβλητές κάτω από ορισμένες ειδικά προσδιορισμένες συνθήκες έχουν κάποια συστηματική σχέση μεταξύ τους. Εάν οι μεταβλητές δεν βρεθούν να συνυπάρχουν, δηλαδή η μεταβολή της μιας να συνοδεύεται από μεταβολή της άλλης, τότε μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η υπόθεση είναι αστήρικτη¹¹.

¹¹ Περισσότερα για όλα τα ανωτέρω στο μάθημα (στην αίθουσα). Ελάτε με απορίες.

4. Ενδεικτική βιβλιογραφία – αρθρογραφία

Giddens Antony, 2014, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, μτφρ. Γιώργος Μερτίκας, εκδ. Κριτική, Αθήνα.

Κυριαζή Ν., 2002, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Durand Jean-Pierre, 1995, *La sociologie de Marx*, La Découverte, Paris.

Max Weber, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, Όλο το βιβλίο διαθέσιμο στο http://compus.uom.gr/BA192/document/Dialeksh_04/Weber_Max_-_H_protestantikh_hthikh_kai_to_pneuma_tou_kapitalismou.pdf, ημερ. ανάκτ. 9/11/2018

Λαλίνα Φαφούτη, Το φαινόμενο Μπουρντιέ, διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/to-fainomeno-mpourntie/>, ημερ. ανάκτ. 9/11/2018.

Pierre Bourdieu, Μερικές Ιδιότητες των Πεδίων, διαθέσιμο στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7206/6923.pdf>, ημερ. ανάκτ. 11/11/2018.

Νίκος Παναγιωτόπουλος, Η Κοινωνιολογία του Πιερ Μπουρντιε, διαθέσιμο στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/sas/article/viewFile/725/723>, ημερ. ανάκτ. 5/11/2018.

Giddens Antony, 2009, *Κοινωνιολογία*, μτφρ. επιμ. Δημήτρης Τσαούσης, εκδ. Gutenberg, Σειρά Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα.

Φίλιας Β., 2001, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις τεχνικές των Κοινωνικών Έρευνών*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.